

Samoubojstvo u starozavjetnim spisima, Talmudu i rabinskoj literaturi

Kotel Dadon*

kdadon@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3542-3754>

<https://doi.org/10.31192/np.20.2.3>

UDK: 27-242:343.614

(26-256+26-254): 343.614

27-428-242.6.5

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno: 3. veljače 2022.

Prihvaćeno: 11. travnja 2022.

U ovome se članku analiziraju stavovi i rasprave u judaizmu o bolnom problemu samoubojstva, osobito se usredotočujući na samoubojstva zbog vjerskih razloga. Prvi dio donosi općenit pregled stavova o samoubojstvu iz židovskih pravnih izvora te rasprava o konceptualnom temelju zabrane suicida. Središnji dio članka analizira neke slučajeve samoubojstva iz židovske povijesti od biblijskih vremena do talmudskog razdoblja, služeći se vjerskim izvorima kao što su Talmud i rabinska literatura. Među tim slučajevima je i biblijski slučaj samoubojstva kralja Šaula, kao i neki slučajevi iz Talmuda i rabinske literature. U ovom istraživanju ispituje se koji je stav ispravan u navedenim slučajevima prema izvorima židovskoga zakona. Jesu li takvi slučajevi izvor nadahnuća ili nedoličan čin? Autor se služi velikim brojem izvora od talmudskih vremena, preko srednjega vijeka sve do modernog doba, a dio te literature je autor prvi put preveo s hebrejskog i aramejskog na hrvatski jezik.

Ključne riječi: *halaha, Majmonid, rabin, samoubojstvo, Šaul, Talmud, Tora.*

* Izv. prof. dr. sc. Kotel Dadon, Katedra za judaistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Glavni rabin Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj. Adresa: Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb.

Uvod

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, procjenjuje se da svake godine otprilike tisuću ljudi širom svijeta počini samoubojstvo. Također se procjenjuje da više od 90 % svih osoba koje počine suicid pati od značajnih mentalnih bolesti.¹ Problem samoubojstva ponekad se pojavljuje u javnoj raspravi, osobito u kontekstu eutanazije. Ali, postoji mnogo razloga za suicid: mentalna bolest, bijes, sram, religiozni razlozi. Samoubojstvo može biti čin junaštva ili može biti počinjeno radi eutanazije, potaknuto strašnim mukama ili nekim drugim razlozima. Suicid je izuzetno kontroverzna tema, popraćena snažnim emocijama i vrlo delikatna te postavlja mnogo pitanja iz područja medicine, filozofije, moralnosti i teologije. Neka od najčešćih pitanja su: Je li čovjek koji je odlučio okončati život jer je suočen s terminalnom bolesti koja mu nanosi strašnu bol doista počinio samoubojstvo? Je li ratni zarobljenik koji se ubije da bi izbjegao mučenje i da ne bi neprijatelju izdao informacije, doista samoubojica? Kakav je status osobe koja pomaže čovjeku koji želi okončati vlastiti život?

Postoji mnogo mišljenja temeljenih na raznovrsnim, ponekad kontradiktornim vrednotama, kao što je npr. svetost života nasuprot vrijednosti slobodnog izbora i prava na vladanje vlastitim tijelom, svojim životom i smrću. U raznim religijama postoje aspekti slični stavovima judaizma, ali i različiti od njih, međutim oni se ne obrađuju u ovom članku.² Svrha je ovoga članka preispitati stav judaizma prema samoubojstvu. Zbog ograničena opsega članka, neće biti moguće šire analizirati razloge samoubojstva nego će se rad ograničiti na samoubojstvo iz religioznih razloga. Istraživanje će analizirati neke slučajeve samoubojstva spomenute u židovskoj povijesti, od biblijskih vremena do talmudskoga razdoblja, služeći se vjerskim izvorima kao što su Talmud i rabinska literatura. Osim toga, preispitat će se koji bi stav prema židovskom zakonu bio ispravan kada je riječ o nekim junacima koji su vlastitom voljom okončali svoj život. Smije li ih se smatrati izvorima nadahnuća za buduće naraštaje ili je njihov čin bio pogrešan? Postoje li slučajevi kada je samoubojstvo dopušteno? Od raznih slučajeva za ovaj su članak odabrani oni o kojima su židovski mudraci u rabinskoj literaturi najopširnije govorili te ih tako istaknuli kao najznačajnije.

¹ Avraham STEINBERG, *Enciklopedija Hilkhatah-R'fu'it*, sv. II, Jeruzalem, Falk-Shlesinger, 2016, 21-56.

² O stavu kršćanstva vidi: Arthur J. DROGE, James D. TABOR, *A Noble Death-Suicide and Martyrdom Among Christians and Jews in Antiquity*, San Francisco, Harper Collins, 3-5; o stavu islama vidi: Sheikh Yusuf AL-NAJJAR, *Suicide and Islamic Law*, u: Heinrich. Z. WINNIK, Louis. MILLER (ur.), *Aspects of Suicide in Modern Civilization*, Jerusalem, 1978, 28-33.

1. Stav židovskoga prava (*halaha*)³ prema samoubojstvu

Prvi izvor zabrane suicida pojavljuje se u Knjizi postanka i upućen je Noinim sinovima: »A za vašu krv, za vaš život, tražit ću obračun: tražit ću ga od svake životinje; i od čovjeka za njegova druga tražit ću obračun za ljudski život« (Post 9,5).⁴ Neki zapovijed »Ne ubij!« (Izl 20,13)⁵ tumače i kao zabranu samoubojstva, a Majmonid o tome ovako piše:

»A osoba koja počini samoubojstvo smatra se kao i da je prolila krv; grijeh prolijevanja krvi na njihovim je rukama i mogu biti kažnjeni za tu smrt rukom Božjom. No, ne može ih sud osuditi na pogubljenje. Koji izvor ukazuje da je takav zakon? Redak: *A za vašu krv, za vaš život, tražit ću obračun* (Post 9,5). To se odnosi na osobu koja počini samoubojstvo... Redak 'tražit ću obračun' ukazuje na to da je njihova osuda u rukama Nebesa.«⁶

Osim kazne s Nebesa, samoubojici, kojemu se ne može za njegova djela suditi pred sudom, prema riječima Majmonida, židovski zakon može nametnuti sankcije vezane uz sahranu i običaje žalovanja. Tolika je snaga ove zabrane. Tako i Mišna kaže:

»Ni na koji način se ne zaokupljamo običajima sahrane za čovjeka koji je samovoljno počinio samoubojstvo. Rabin Ishmael je rekao: Nad njime vičemo: 'Jao, radi izgubljena života! Jao, radi izgubljena života!' Rabin Akiba mu je rekao: Neka ga nitko ne oplakuje: o njemu ne govori ni dobro ni loše'. Za njim ne trgamo odjeću, ne ogoljujemo rame niti mu govorimo eulogiju. Ali, stojimo u redu [*Na groblju, poslije sprovoda, nazočni se dijele u dva reda, a ožalošćeni prolaze između njih i primaju sućut.* K. D.], za njega i govorimo blagoslov ožalošćenih iz poštovanja prema živim rođacima. Opće pravilo je: Činimo sve da bismo živima [*rođacima* – K. D.] pokazali poštovanje, ali zajednica ne čini ništa dodatno, što nije vezano uz pokazivanje poštovanja prema živima.«⁷

Na temelju ovog Majmonid je presudio:

»Kada netko počini samoubojstvo ne upuštamo se ni u kakvu aktivnost za njegovo dobro. Ne žalujemo za njim niti govorimo eulogiju. Ali stojimo u redu da

³ Halaha – 1. pravni dio židovske vjerske književnosti; naziv dolazi od glagola *halah* (ići), jer idemo, tj. slijedimo židovsko pravo; 2. pojedina odredba iz sustava *halaha*.

⁴ Jure KAŠTELAN, Bonaventura DUDA (gl. ur.), *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008. U slučajevima kada taj prijevod koristi tetragram JHVH, autor ga zamjenjuje imenima Vječni, Gospodin, Svevišnji ili Gospod, jer u židovstvu nije dopušteno izgovarati Božje ime JHVH.

⁵ *Pesikta Rabati* (reprint bečkog izdanja iz 1880.) Šemot 24.

⁶ Vidi MAJMONID u *Mišne Tora*, Jeruzalem, 1974. (reprint varšavskog izdanja iz 1881.), *Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora* (dalje: MT), Hilhot Roceah u Šmirat Nefeš 2,2-3; s heb. prev. K. D.

⁷ Mišna *Semahot* (Higger, New York, 1930-1937.) 2, 1-4; vidi i Babilonski Talmud (dalje: BT) *Baba Kama* 90b, Bnei Brak, Vilnius – Machon Tevel, 1961. (dalje: Vilnius); s heb. prev. K. D.

bismo utješili rodbinu, da kažemo blagoslov ožalošćenima i da vršimo sva djela kojima pokazujemo poštovanje prema živima.«⁸

Prema židovskom zakonu ne pokazuje se nikakvo poštovanje samoubojici te stoga ne paramo odjeću i ne govorimo eulogiju. Židov koji je počinio samoubojstvo ne sahranjuje se na židovskom groblju nego u zasebnom i udaljenom dijelu groblja blizu ograde. Jednako tako, za njega se ne govori eulogija, iako je možda tijekom života počinio mnoga dobra djela. Za njega se ne govori ni kadiš⁹ na groblju nego samo u sinagogi tijekom godine dana žalovanja.

Mudraci su željeli odvratiti ljude od razmišljanja o mogućnosti bijega od problema s kojima se suočavaju kroz samoubojstvo pa su stoga na razini zajednice ustanovili ove mjere. Potencijalni samoubojice tako su unaprijed znali da im članovi zajednice neće moći pokazati poštovanje poslije smrti. Umjesto toga, potencijalne samoubojice se željelo potaknuti da potraže drugačiji izlaz iz svoje nesretne situacije. No, obitelj samoubojice ne smije biti povrijeđena jer upravo oni najviše trpe nakon takve strašne smrti. U mnogim slučajevima, obitelji koje su izgubile članove radi suicida, radije takvu smrt prikazuju kao nesreću. Tako se čuvaju svi rituali žalovanja i pokazuje se poštovanje prema obitelji i tada je zapovjedbano tješiti ožalošćene. U slučaju osobe koja počinio samoubojstvo, glavni čimbenik je psihičko stanje te stoga i Mišna kaže:

»Tko [pripada kategoriji onih – K. D.] ‘koji su svojevóljno počinili suicid’? Ne onaj koji se popeo na vrh drveta i pao pa umro ili onaj koji se popeo na vrh krova, pao i umro [*Možda je njihov pad bio slučajan* – K. D.]. U tu kategoriju pripada onaj koji vikne: ‘Gle, popet ću se na vrh krova ili na vrh drveta i bacit ću se da umrem.’ Kada ga ljudi vide da se penje na vrh drveta ili na krov [*iz tog razloga* – K. D.] te on padne i umre, pretpostavlja se da je svojevóljno počinio samoubojstvo. Osobom koja je samovoljno počinila samoubojstvo ni na koji način se ne bavimo. Ovo se odnosi na sina Gorgijinog koji je pobjegao iz škole i čiji je otac prstom upro u njegovo uho [*zaprijetio je da će ga kazniti* – K. D.]. U strahu od oca, otišao je i ubio se u jami. Pošli su k rabinu Tarfonu koji je presudio: ‘Ništa mu nećemo uskratiti.’¹⁰

Na tome se temelji i Majmonidova presuda:

»Tko je samoubojica? Ne nužno onaj koji se popne na krov, padne i umre nego onaj koji kaže: ‘Idem na krov.’ Ako ga vidimo da se odmah i u bijesu penje ili

⁸ Majmonid MT Hilhot Avel 1,11; vidi i R. Josef KARO (1485-1575) *Šulhan Aruh* (ŠA), Jeruzalem Ketuvim (1992), Jore Dea, 345, 1-3; s heb. prev. K. D.

⁹ Kadiš – molitva koja slavi Boga. Molitva je ustanovljena u talmudsko doba, na aramejskome jeziku koji je tada u narodu bio govorni jezik; govori se isključivo u nazočnosti minjana (molitvenog kvoruma od 10 muških Židova), a onaj koji sluša treba na određenim mjestima odgovarati: ‘Amen.’ Svakodnevno se k. govori ukupno 10 puta tijekom triju dnevnih molitava; različite su vrste k., a osnovne su ona koju kantor izgovara tijekom molitve, te ona koju u sinagogalnoj molitvi i nakon sprovoda izgovara ožalošćeni za uzdizanje duše pokojnika na višu razinu svjetova (vidi još Kotel DADON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2009, 368, 369, 460).

¹⁰ Mišna *Semahot* 2, 1-4; s heb. prev. K. D.

znamo da je bio uznemiren te ga vidimo kako pada i umire, pretpostavljamo da je to osoba koja je počinila samoubojstvo. Ali, ako ga vidimo zadavljenog kako visi sa stabla ili probodenog kako leži na vlastitom maču, pretpostavljamo da je i on poput svih ostalih leševa. Poduzimamo sve aktivnosti za njega i ništa mu ne uskraćujemo.«¹¹

Iz toga slijedi: ako je samoubojstvo počinjeno zbog uznemirenog uma, da se svi običaji žalovanja obdržavaju za umrloga. Može se reći da je većina samoubojica prije samoubojstva bila u teškom mentalnom stanju te da su, barem u posljednjim trenutcima života bili izuzetno uznemireni. Stoga, za razliku od prošlih vremena, danas je uobičajeno primjenjivati ovu halahu, pretpostavljajući da je samoubojstvu prethodilo teško mentalno stanje zbog kojega se osoba i odlučila okončati život.¹² Ako nismo sigurni je li riječ o samoubojstvu ili nesreći, za pokojnikom se žaluje kao i obično.

Josip Flavije svjedoči da se koncem perioda Drugoga Hrama sahranjivalo pokojnike što je brže bilo moguće jer se svako otezanje tumačilo kao znak nepoštovanja prema pokojniku.¹³ No, kada je bila riječ o samoubojstvu, sahrana se odgađala do zalaska sunca.¹⁴

Konceptualni temelj zabrane suicida prema židovskom pravu

Pitanju »biti ili ne biti« u židovstvu nema mjesta. Mišna kaže:

»Jer, protiv vlastite volje si stvoren, protiv svoje volje rođen, suprotno svojoj volji ćeš živjeti i protivno njoj ćeš umrijeti i podnijeti račun Kralju kraljeva, Svetom, Blagoslovljenom.«¹⁵

Judaizam se bavi pitanjima: Kako živjeti? Koji je židovski način života? Koja je naša uloga u svijetu? Ali, sama činjenica da smo na svijetu je *fait accompli* kojega ne smijemo preispitivati niti mijenjati. Samoubojstvo je, po svim načinima razmišljanja i sagledavanja ove problematike, ubojstvo. Pritom nije važno je li čovjek ubio sebe ili nekoga drugog. Stoga je i Tora općenito postavila generalnu zabranu ubojstva, izrekavši je izravnom zapovijedi: »Ne ubij!« (Izl 20,13) i ne razlikuje osobu koja ubije prijatelja od osobe koja ubije samoga sebe – počini samoubojstvo.

¹¹ Majmonid MT Hilhot Avel 1,11; s heb. prev. K. D.

¹² Vezano uz osobitosti mentalnog stanja koje prethodi suicidu, vidi: Menachem ELON, *The Principles of Jewish Law*, Jerusalem, Keter Publishing House, 1975, 477-479.

¹³ Tako je i u suvremenom židovskom zakonu, vidi: Pnz 21,23; vidi Dadon, *Židovstvo...*, 458-459.

¹⁴ Josip FLAVIJE, *Židovski rat*, knj. III, pogl. 8, 5; <http://penelope.uchicago.edu/josephus/war-3.html> (26.01.2022).

¹⁵ Mišna, *The Mishnah. With Commentary by Pinhas Kehati*, Jeruzalem, Eliner Library, Dept. for Torah Education and Culture in the Diaspora of the World Zionist Education, 1987, Avot 4,22; s heb. prev. K. D.

Prema židovskom misticizmu, duša osobe koja je počinila samoubojstvo ne pronalazi mir jer se, s jedne strane, ne može vratiti u tijelo koje je uništeno, a s druge, ne može niti ući u svijet duša jer joj za to još nije vrijeme. Samoubojica se nema priliku pokajati. Stoga judaizam smatra da je ovo osobito težak prijestup. Majmonid čak kaže da za onoga koji je prolio krv nema mjesta u budućem svijetu.¹⁶ Neki su protumačili da svojim činom samoubojica pokazuje nijekanje teoloških principa judaizma, nagrade i kazne na idućem svijetu.¹⁷ Midraš¹⁸ tumači da osoba koja počinu samoubojstvo završava u paklu.¹⁹

Velika ozbiljnost i strašna tragedija suicida proizlazi iz činjenice da osoba koja počinu samoubojstvo uzima svoj život u vlastite ruke i namjerno odbacuje najveći i najdragocjeniji dar koji mu je darovan – život. Judaizam vjeruje da je čovjek svoje tijelo primio na posudbu od Boga te ga stoga mora koristiti s poštovanjem dostojnim takve pozajmice i ne smije se ponašati kao vlasnik tijela te s njime činiti po vlastitoj volji. Ovaj je stav suprotan građanskom i liberalnom mišljenju koje zagovara punu čovjekovu vlast nad svojim tijelom.

Početna točka židovskog zakona pitanje je čovjekove biti. Činjenica da je čovjek stvoren na sliku Božju temelj je zabrane kojom se čovjeku ne dopušta samoubojstvo te čak ni da ozlijedi svoje tijelo.²⁰ Radi očuvanja tijela Tora donosi mnoge zabrane čiji je cilj najviše što je moguće zaštititi naše tijelo. U istom tom kontekstu Tora, na primjer, zabranjuje stavljanje tetovaža.²¹ Majmonid čak kaže da osobu koja preuzima nepotrebne rizike treba kazniti.²² Čini nam se prikladnim u ovome kontekstu navesti slavne riječi Radbaza,²³ rabina Davida ben Šlomoa Ibn Zimre (mudrac koji je živio u Egiptu i Safedu u 16. st.): »Budući da čovjekov život nije njegovo vlasništvo nego Božje, rečeno je: 'Jer, svi su životi moji' (Ez 18,4).«²⁴

Zbog već navedenih razloga, samoubojstvo nije dopušteno čak ni u slučajevima kada je osoba neizlječivo bolesna ili kada trpi velike bolove. Jednako tako, pomoći terminalno bolesnom pacijentu da počinu samoubojstvo nije dopušteno i u nekim slučajevima može biti izjednačeno s ubojstvom. Stoga židovski zakon zabranjuje eutanaziju.²⁵

¹⁶ Majmonid MT Hilhot Tešuva 3,6.

¹⁷ HIZKUNI komentar, Jeruzalem, Moše Menahem Aharon izdanja, 2002; Post 9,5; Pnz 32,39; vidi Dadon, *Židovstvo...*, 596-598, 650-661.

¹⁸ Midraš – rabinska literatura tumačenje Tore; vidi još o midrašu: Dadon, *Židovstvo...*, 503-505.

¹⁹ Midraš *Sehel Tov*, Buber, Berlin, 1899; Post 44,34.

²⁰ Majmonid MT Hilhot Hovel u Mazik 5,1.

²¹ Vidi: Lev 19,28; Majmonid MT Hilhot Avoda Zara veHukot HaGojim 12,11-12; ŠA Jore Dea 180.

²² Vidi: Majmonid MT Hilhot Roceah veŠmirat haNefeš 11,5.

²³ Rabin David ben Solomon IBN ZIMRA (1479-1589) također znan i kao Radbaz prema inicijalima njegovog imena Rabin David ibn Zimra, bio je vodeći halahički autoritet, glavni rabin i autor više od 3000 responsi (halahičkih odluka) kao i nekoliko znanstvenih radova.

²⁴ RADBAZ o Majmonidu MT hilhot Sanhedrin 18,6; vidi i rabi Moses FEINSTEIN, Litvanija i SAD (1895-1985), *Igrot Moše Jore Dea IV*, 59 (1959-1973), New York, II, 11 i 18; IV, 32; s heb. prev. K. D.

²⁵ Vidi još u Dadon, *Židovstvo...*, 466-468.

2. Samoubojstvo u Bibliji²⁶

Postoje biblijske pripovijesti koje naizgled nije moguće pomiriti sa zabranom počinjenja suicida.²⁷ Ovaj se članak usredotočuje na pripovijest o smrti kralja Šaula, središnju biblijsku pripovijest o samoubojstvu, o čemu svjedoči i mnogo rabinske literature. Knjiga o Samuelu pripovijeda o smrti Šaula koji se bacio na vlastiti mač da ne bi bio izložen filistejskom mučenju:

»Filistejci su zavojštili na Izraelce, a Izraelci su pobjegli pred njima i padali pobijeni po gori Gilboi. Filistejci stisnuše Šaula i njegove sinove i pogubiše Šaulove sinove Jonatana, Abinadaba i Malki-Šuu. Boj je postao žešći oko Šaula. Iznenađiše ga strijelci s lukovima i on pade teško ranjen od strijelaca. Šaul tada reče svome štitonoši: Izvuci svoj mač i probodi me da ne dođu ti neobrezanici i ne narugaju mi se. Ali se njegov štitonoša prestravi i ne htjede toga učiniti. Zato Šaul uze mač i baci se na nj. Kad je štitonoša vidio da je Šaul umro, baci se i on na svoj mač i umrije s njim« (1 Sam 31,1-5).

Šaul je vidio da su njegovi sinovi već poginuli u ratu protiv Filistejaca, shvaća da je njegova smrt neizbježna i odlučuje stvar uzeti u svoje ruke. Kada njegov štitonoša odbije poslušati naredbu, Šaul se baca na vlastiti mač i umire. Kako shvatiti Šaulovo samoubojstvo? Je li se ponio primjereno ili je sagriješio? O ovom pitanju mudraci raspravljaju već generacijama u rabinskoj literaturi, a rasprava se vodi i danas.

Neki vjeruju da se Šaul ponio u skladu sa zakonom. Postoje midraši koji čak i slave Šaulov čin. Jedan midraš uspoređuje Šaula s Hananijom, Mišaelom i Azarjom, koji su bili spremni žrtvovati svoje živote da ne bi morali počiniti grijeh idolopoklonstva,²⁸ te tvrdi da je Šaulova smrt bila herojski, plemenit čin, sličan postupku Hananije, Mišaela i Azarje.²⁹ Da bi se shvatilo ovaj midraš, treba pročitati hebrejsku inačicu retka koji je izvor zabrane suicida jer je u hrvatskom prijevodu jedna riječ izvornika zanemarena.

וְאֵךְ אֶת־דַּמְיָם לְנַפְשֵׁיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרֹשְׁנָו וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אִישׁ אֶדְרֹשׁ אֶת־נַפְשׁ הָאָדָם:

»A za vašu krv, za vaš život, tražit ću obračun: tražit ću ga od svake životinje; i od čovjeka za njegova druga tražit ću obračun za ljudski život« (Post 9,5).

Midraš ističe da je prva riječ u retku »וְאֵךְ« koja znači *ali* ili *osim*, riječ koja isključuje osobiti slučaj i ukazuje na to da su oba slučaja samoubojstva (i onaj kralja Šaula i onaj Hananije, Mišaela i Azarje) iznimke te se stoga na njih ne primjenjuje pravilo zabrane samoubojstva. Drugi midraš objašnjava da je Šaul

²⁶ Kada god se u radu spominje Biblija, misli se na hebrejsku Bibliju.

²⁷ Vidi: Abimelek (Suci 9,54); Samson (Suci 16,25-31); Ahitofel (2 Sam 17,23); Zimri (1 Kr 16,18-19).

²⁸ Vidi Danijel 3.

²⁹ Vidi: Midraš *Berešit Raba*, Jeruzalem, (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.), Noah 34,13.

pošao u bitku po Samuelovu savjetu, iako je znao da će umrijeti i zahvaljujući tome imao je povlasticu podijeliti sa Samuelom istu duhovnu razinu na idućem svijetu. To znači da je Šaul postupio ispravno jer u suprotnom ne bi bio dostojan ove velike nagrade:

»Rabin Johanan je rekao: Svi su proroci prorokovali tijekom svojih života, a Samuel je prorokovao za vrijeme svog života i poslije svoje smrti jer je Samuel rekao Šaulu: 'Poslušaj li moj savjet da padneš od mača, tvoja će te smrt iskupiti i sa mnom ćeš boraviti na mjestu na kojem i ja prebivam.' Šaul je poslušao njegov savjet i pao od mača, i on i njegovi sinovi, kako je rečeno: 'Tako onoga dana pogiboše zajedno Šaul i njegova tri sina' (1 Sam 31,6). Zašto? Kako bi boravio sa Samuelom prorokom u budućem životu kako je rečeno: 'Sutra ćeš sa svojim sinovima biti sa mnom' (1 Sam 28,19). Što znači 'sa mnom'? Rabi Johanan je rekao: Sa mnom u mojem dijelu neba.«³⁰

Postoji talmudski izvor³¹ koji naglašava da je za Šaula i njegove sinove trebala biti održana redovita eulogija te da je izraelski narod kažnjen i da su kiše stale jer nisu održali prikladnu eulogiju za Šaula i njegove sinove. Tek nakon što su ih oplakali kako je trebalo, kiše su se vratile. Tako i Talmud dokazuje da je Šaulov čin bio opravdan jer je bio dostojan eulogije i oplakivanja prema pravilima koja vrijede za one koji su preminuli na uobičajeni način, a ne prema pravilima koja vrijede za samoubojice.³² I drugi midraš prati isti pravac kada hvali Šaula i Jonatana čija tijela nisu čak ni istrunula, iako im nije omogućen brzi sprovod. Kao što je dobro poznato, tijela Šaula i njegovih sinova dugo su čekala sahranu te su bila izložena teškim uvjetima i skrnavljenju Filistejaca.³³

Komentatori Tore i Halahe ponudili su različita objašnjenja za Šaulov postupak i većina ih vjeruje da je Šaul postupio u skladu sa zakonom, a neki čak i hvale njegov čin. Rabin Joel Sirkiš vjeruje da je dopušteno počinuti samoubojstvo kada se osoba boji da neće izdržati teško mučenje.³⁴ Rabi David Kimhi na ovo se pitanje osvrće u svojem komentaru i objašnjava da je Šaul od Samuela saznao da će umrijeti u ratu i da je samo ubrzao svoju smrt da bi izbjegao teška mučenja kojima bi bio izložen nakon što bi ga uhvatili živog.³⁵ Abarbanel se također eksplicitno osvrće na ovo pitanje i smatra da je Šaul odlučio počinuti sa-

³⁰ *Pirke deRabi Eliezer* (Higger, New York, 1944, 1946, 1948.) 32, vidi još i Midraš *Jalkut Šimoni*, Jeruzalem, 1960. (reprint varšavskog izdanja iz 1878.), 1 Sam 140-141; s heb. prev. K. D.

³¹ BT *Jevamot* (Vilnius) 78b, 79a.

³² Vidi u NAHMANID (R. Moše ben NAHMAN), *Torat HaAdam Šaar haSof*, Injan haHesped, 'BeEvel Rabati', u: Jeruzalem, Mosad HaRav Kuk Kitvei Haramban, sv. 2, Bernard Chavel, 1963, 84.

³³ *Pirke DeRabi Eliezer* 17.

³⁴ Rabin Joel ben Samuel SIRKIS (1561-1640) poznat i kao BaH (kratica za njegov *magnum opus* Bajit Hadaš), bio je istaknuti halahički autoritet koji je živio u središnjoj Europi; vidi BaH u ŠA Jore Dea 157,1.

³⁵ Vidi: Rabin David KIMHI ili QIMHI (1160-1235), poznat je i po hebrejskom akronimu RaDaK, bio je srednjovjekovni rabin, komentator Biblije, filozof i proučavatelj gramatike; *RaDakov komentar Biblije* (Jerusalem, 1959, repr. Beč, 1859.), 1 Sam 31,5.

moubojstvo jer se bojao da će živ dospjeti u ruke Filistejcima koji će ga zlostavljati prije negoli ga ubiju. Stoga se radije sam ubio da bi kralja Izraela poštedio ponižavajuće smrti.³⁶ Prisjetimo li se kako su neprijatelji, Filistejci, zlostavljali Samsona prije smrti,³⁷ promotrimo li kako su Filistejci skrnjavili tijela Šaula i njegovih sinova nakon njihove smrti,³⁸ možemo razumjeti Šaulovu molbu štitoñoši i protumačiti je kao molbu za eutanazijom.³⁹

Rabin Nathansohn u svojoj responsi piše i da je Šaulu bilo dopušteno počiniti samoubojstvo jer je znao da će i tako umrijeti u ratu.⁴⁰ Slično je pisao i Malbim u svojem slavnom komentaru.⁴¹ Neki komentatori objašnjavaju da se Šaul bojao da će ga prisiliti da promijeni vjeru.⁴² Neki su komentatori tvrdili i da je Šaul već bio pogođen strelicom i da je znao da će umrijeti pa je želio preduhitriti smrt da ne bi bio izložen mučenju.⁴³ Rabin Kuk objašnjava da su Filistejci željeli seksualno zlostavljati Šaula te mu je stoga bilo dopušteno počinuti samoubojstvo.⁴⁴

Još jedan zanimljiv komentar je onaj rabina Solomona Lurije. Prema njegovu mišljenju, Šaul se bojao da će ga Filistejci zlostavljati ako se ne ubije i da će nakon toga Izraelci pokrenuti očajnički napad na neprijatelja u nadi da će ga spasiti. Budući da bi u takvom napadu stradalo mnogo ljudi, Šaul je radije počinio samoubojstvo. Osim toga, kaže rabin Lurija, Šaul se ubio i da bi spriječio bogohuljenje kada bi kralja Izraela, kojega je pomazao prorok Samuel, mučili i ubili Filistejci.⁴⁵ Rabin Luria ističe da, iako je Šaulovo samoubojstvo doista bilo

³⁶ Rabin Don Izak ABARBANEL (1437-1509) – komentator, filozof i političar, potomak kralja Davida, vođa španjolskog židovstva, portugalski rizničar u doba kralja Alfonsa Petog kao prebjeg iz Španjolske. *Abarbanelov komentar Biblije* (Varšava, 1862.), 1 Sam 31,4.

³⁷ Radilo se o tjelesnom mučenju kao što je probadanje očiju, ponižavajućem radu, teškom manualnom radu u zatvoru (vidi: uci 16,21) ali i o mentalnom zlostavljanju, ponižavanju, prisiljavanju da pleše pred njima i zabavlja ih u njihovu hramu tijekom posebnog blagdana kojeg su ustanovili da bi proslavili pobjedu nad njim (vidi: Suci 16).

³⁸ Vidi: 1 Sam 31,8-10.

³⁹ Vidi: A. CARMÍ, *Live Like a King. Die Like a King*, u: isti (ur.), *Euthanasia*, Berlin, 1984, 3-28.

⁴⁰ Josef Šaul NATHANSOHN (1808-1875) bio je poljski rabin i vodeći rabinski autoritet toga vremena. Vidi u *Šoel u Mešiv*, sv. I, pitanja 172, Klilat Jofi izdanja, Brooklyn, 1980, 70.

⁴¹ Meir Leibuš ben Yehiel Mihel WISSER (1809-1879), poznat i kao Malbim, bio je rabin i komentator Biblije. Djelovao je u Ruskom Carstvu, Pruskoj i Rumunjskoj. Vidi *Malbimov komentar* (Bnei Brak, 2000.), 1 Sam 31,4.

⁴² Rabin Yom Tov ben Avraham ASSEVILLI (c. 1260-1320), poznat pod hebrejskim akronimom Ritva, bio je srednjevjekovni rabin i rektor seviljske ješive, poznat po svojim komentarima Talmuda. Vidi: *Ritva* (Zihron Jaakov, 2012), Avoda Zara 18a.

⁴³ Rabin Menahem Mendel KAŠER (1895-1983) bio je velik učenjak i rektor ješive, autor više od 30 knjiga o raznim temama iz Tore. U njegovu komentaru *Tora Šelema*, Noah 9, Mahon Tora Šelema (Jeruzalem, 1992.), bilj. 31, 467.

⁴⁴ Abraham Izak HaKohen KUK (1865-1935), bio je ortodokсни rabin i prvi aškenaski glavni rabin za britanskoga mandata u Palestini u Izraelu. Smatra ga se jednim od utemeljitelja religioznog cionizma. U responsi *Mišpat Kohen*, pitanja 144, Mossad HaRav Kuk, Jeruzalem, 1966, 319.

⁴⁵ Rabin Solomon LURIA (1510-1573) poznat pod nazivom Maharšal, bio je jedan od velikih halahičkih autoriteta svojega vremena. Njegovo najpoznatije halahičko djelo bilo je *Jam Šel Šelomo* (vidi *Jam Šel Šelomo*, Yesnitz, 1723, Baba Kama 8,59).

zakonito, u načelu svaka druga osoba koja je zatočena i boji se da će biti mučena, ne smije počinuti samoubojstvo sve dok ne postoji stvarna mogućnost da će biti prisiljena na idolopoklonstvo. Takva osoba čak se ni tada ne smije ubiti nego mora pokušati izdržati mučenje. Kako je rekao Reš Lakiš u Talmudu: »Ako se netko pokušava pročistiti, oni [s Neba – K. D.] mu pomažu«⁴⁶ i u tom se slučaju nadamo da će imati snage izdržati mučenje. Rabin Izak ben Josef iz Corbeila u svojem tumačenju zapovijedi da volimo Boga, spominje Šaula kao onoga koji je radi Neba počinio samoubojstvo te je svojom smrću posvetio Božje ime. U tom kontekstu on spominje one Židove iz europskih zajednica koji su ubili sebe i svoje obitelji u strahu da će ih neprijatelj prisiliti da pogaze svoju vjeru i naziva ih svecima.⁴⁷ Slično objašnjenje komentatori daju i u vezi Samsonove smrti jer i Samson si je oduzeo život i istovremeno tim činom posvetio Božje ime. Općenito, mnogi istraživači opisuju Šaulovo samoubojstvo kao ispravan čin.⁴⁸

S druge strane, ima i onih koji smatraju da Šaul nije ispravno postupio te tvrde da je Šaulovo samoubojstvo počinjeno na temelju njegova vlastitog uvjerenja, a ne u skladu sa židovskim zakonom. Toga su stava i Ba'alei haTosafot.⁴⁹ Prema njihovom mišljenju, zabranjeno je počinuti samoubojstvo, čak i u situaciji u kojoj se našao Šaul, te je njegov čin suprotan židovskom zakonu. I rabin Josef Karo u svojoj knjizi *Bet Josef* navodi riječi rabina Aharona HaCohena iz Lonila (Provansa, kraj 13. i početak 14. st.) koji se, kako se čini, slaže s onima koji zabranjuju samoubojstvo, bez obzira na situaciju.⁵⁰ Postoje i drugi rabinski autoriteti koji se slažu s ovakvim mišljenjem,⁵¹ kao i neki istraživači koji također smatraju Šaula grešnikom zbog počinjena suicida.⁵²

Zanimljivi su i argumenti komentatora koji su nastojali objasniti da je upravo teško mentalno stanje navelo Šaula da počinu samoubojstvo.⁵³ I, doista, čitajući retke jasno uviđamo da je Šaul bio u stanjuduševne uznemirenosti dugo prije bitke kod Gilboe u kojoj je počinio samoubojstvo. Prorok Samuel poslan je da proglasi da je Bog oduzeo Šaulu kraljevstvo i dao ga njegovu prijatelju Davidu.⁵⁴

⁴⁶ Jeruzalemski Talmud (JT), Venecija, 1523, *Joma* 38b:16; s aram. prev. K. D.

⁴⁷ Rabin Izak ben Josef iz Corbeila (13. st.), veliki halahički autoritet svojega vremena, *Sefer Mitzvot Katan*, (Kopys, 1820), micva 3.

⁴⁸ Vidi: David M. GUNN, *The Fate of King Šaul: An Interpretation of, Biblical Story*, JSOTSup 14; Sheffield: JSOT press 1980, 111; J .P. FOKKELMAN, *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel*, sv. 2, *The Crossing Fates*, Assen, 1986, 630.

⁴⁹ *Daat Zekenim* (komentar Tore kojega su sastavile kasnije generacije znanaca poznatih pod imenom Ba'alei haTosafot tijekom 12. i 13. st.), HaMeir LeIsrael izd., Jeruzalem, 2018, Post 9,5.

⁵⁰ Rabin Josef KARO u *Bet Josef* o Turu (Vilnius, 1923) Jore Dea 157 u Bedek HaBajit.

⁵¹ Vidi: Rabin Haim Yosef David AZULAI (1724-1806) poznatiji i kao Hida (akronim njegova imena). Slavni komentator Pisma u responsi *Haim Šaal* (Livorno, 1792) 1, 46, 50; vidi isto Rabin Ephraim Zalman MARGALOT (1760-1828) veliki autoritet svojega vremena, u responsi *Beit Ephraim* (Varšava, 1884) Jore Dea 77, 84.

⁵² Robert POLZIN, *Samuel and the Deuteronomist. A Literary Study of the Deuteronomic History*, 2. dio – 1 Samuel, Bloomington, Indianapolis 1989, 224.

⁵³ Pisano u ime rabina Mevasera Halevija iz vremena Gaona, vidi: *Otzar HaGeonim*, urednik Zwi Taubes, Mossad Harav Kuk, 1966. Sanhedrin 57b.

⁵⁴ 1 Sam 15,28.

Od toga trenutka nadalje Šaul živi s osjećajem neuspjeha, očaja i nemira. Biblija čak dodaje i opisuje da se odmah poslije pomazanja Davida za kralja Duh Božji spustio na Davida, a u istom je trenutku napustio Šaula, kojega je nakon toga umjesto Duha Božjeg »jedan zao duh od Gospodina stao salijetati« (1 Sam 16,14). Bez sumnje i to je oblik mentalne bolesti, tuge ili depresije.⁵⁵ Osim toga, moguće je i da je glazba koju je David svirao pomogla Šaulu i poboljšala njegovo mentalno stanje⁵⁶ jer je dobro poznato da glazba znatno doprinosi popravljaju raspoloženja. No, njegovo općenito mentalno stanje i dalje je ostalo jako loše, a najveća kriza, koja je ujedno i dovela do Šaulovog samoubojstva, nastupila je kasnije, kada ga je Samuel obavijestio vrlo grubim riječima o sutrašnjoj njegovoj smrti i smrti njegovih sinova u ratu protiv Filistejaca:

»Samuel upita Šaula: Zašto si pomutio moj mir dozivajući me gore? A Šaul odgovori: U velikoj sam nevolji jer su Filistejci zavojštili na me, a Bog se okrenuo od mene i ne odgovara mi više ni preko proroka ni u snima. Zato sam dozvao tebe da me poučiš što da činim. A Samuel odvrat: Zašto mene pitaš kad se Gospodin odvratio od tebe i postao ti neprijateljem? Gospodin ti je učinio kako ti je kazao preko mene: istrkao je kraljevstvo iz tvoje ruke i dao ga tvome suparniku, Davidu, jer nisi poslušao riječi Gospodinovih i jer nisi izvršio njegova žestokog gnjeva na Amaleku: stoga ti je Gospodin danas ovako učinio. Gospodin će predati, zajedno s tobom, i Izraela u filistejske ruke. Sutra ćeš sa svojim sinovima biti sa mnom, a i tabor izraelski Gospodin će predati u filistejske ruke« (1 Sam 28,16-19).

Kada je čuo te Samuelove riječi, Šaul, koji je i tako već bio tjelesno vrlo slab jer je odbijao hranu, slomio se i pao na pod.⁵⁷ Važno je dodati da je pitanje mentalnog zdravlja u Bibliji od velike važnosti i da u ovome kontekstu ima izravan utjecaj na duhovni život pojedinca, osobito kada je riječ o proroku. Također je u ovome kontekstu vrijedno spomenuti da, osim opisa samoubojstava, u Bibliji postoje i pripovijesti o osobama koje su bile u toliko teškom mentalnom stanju da su poželjele umrijeti.⁵⁸

Valja spomenuti da halaha, nastala na temelju mišljenja većine halahičkih autoriteta, smatra da je Šaulovo samoubojstvo pod posebnim okolnostima bilo dopustivo. Šaulovo je samoubojstvo bilo osobito jer je, zahvaljujući riječima proroka Samuela, unaprijed znao da je Bog odlučio da će poginuti idućega dana tijekom bitke s Filistejcima.⁵⁹

⁵⁵ Vidi: Radakov komentar retka 1 Sam 16,14.

⁵⁶ 1 Sam 16,15-23.

⁵⁷ 1 Sam 16,20.

⁵⁸ Vidi: Mojsije (Br 11,15); Job (Job 3,3); Ilija (1 Kr 19,4); Jona (Jona 4,3).

⁵⁹ Vidi: 1 Sam 28,19.

3. Samoubojstvo u Talmudu i rabinskoj literaturi

Talmud i rabinska literatura naširoko se bave pitanjem samoubojstva. Život ima središnju vrijednost u judaizmu te iz toga proizlazi i vrijednost *Pikuah nefeš*,⁶⁰ tj. čovjekova obveza da učini sve da bi spasio život.⁶¹ Tora na mnogim mjestima i u različitim kontekstima zapovijeda očuvanje i zaštitu tijela, oruđa koje nam je dao Bog da bismo mogli djelovati u svijetu. Glavna takva zapovijed u Tori je: »Pazite dobro! Onoga dana kad vam je Gospodin, Bog vaš, govorio iz ognja na Horebu, niste vidjeli nikakva lika« (Pnz 4,15). Na drugom je mjestu pisano: »Zato pazi i dobro se čuvaj« (Pnz 4,9). Prema mišljenju Majmonida, obvezni smo aktivno sudjelovati u očuvanju života. Stoga, bilo kakav čin koji u opasnost dovodi ljudski život jest ozbiljan prekršaj ove zapovijedi.⁶² Osim toga, zabrana svega što nije dopušteno radi opasnosti znatno je ozbiljnija od drugih zabrana.⁶³ Princip *Pikuah nefeš* proizlazi iz ovoga retka: »Zato držite moje zakone i moje naredbe; tko ih vrši – u njima će naći život. Ja sam Gospodin!« (Lev 18,5). Mudraci su to ovako objasnili: »Budete li držali zapovijedi u njima ćete naći život i nećete zbog njih umrijeti.«⁶⁴ Majmonid piše:

»Zabranjeno je oklijevati prekršiti šabat [zakone – K. D.] radi osobe koja je opasno bolesna kao što se vidi u [tumačenju fraze – K. D.] ‘u njima ćeš naći život’ (Lev 18,5) [‘kao po njima ćeš živjeti’ – K. D.], a nećeš po njima umrijeti. Ovo nas uči da prosudbe Tore ne donose svijetu osvetu nego mu donose milost, dobrotu i mir.«⁶⁵

Ovo načelo odbacuje gotovo sve zapovijedi Tore (osim one o zabrani idolopoklonstva, incesta i prolijevanja krvi).⁶⁶ Stoga je nužno učiniti sve što je u našoj moći da bismo spasili vlastiti život.⁶⁷ U ovom kontekstu glavno je pitanje smije li osoba počinuti samoubojstvo ako se boji da će biti prisiljena počinuti jedan od triju navedenih grijeha.⁶⁸

Talmud pripovijeda o nekoliko slučajeva samoubojstava povezanih s nastojanjem stranih vladara da prisile Židove na idolopoklonstvo. Opis u Talmudu ukazuje na činjenicu da su mudraci podržavali samoubojstvo u takvom slučaju.

⁶⁰ *Pikuah nefeš* – opasnost po život; micva obveze narušavanja svih ostalih micva iz Tore radi u okolnostima koje to zahtijevaju radi spašavanja života. Vidi još u Dadon, *Židovstvo...*, 271-272.

⁶¹ Vidi: Kotel DADON, Stav prema spašavanju života u židovskom zakonu, *Milosrdni Samaritanac* – ideal ili dužnost, moralna ili pravna obveza?, *Nova prisutnost*, 15 (2017) 3, 393-423.

⁶² Majmonid, MT Hilhot Roceah u Šmirat Nefeš 11,4.

⁶³ BT Hulin (Vilnius) 10a.

⁶⁴ BT *Joma* 85b, Jeruzalem, Steinsaltzovo izd. 1999. (dalje: Steinsaltz), BT *Sanhedrin* (Vilnius) 74a; s aram. prev. K. D.

⁶⁵ Majmonid, MT Hilhot Šabat 2,3; s heb. prev. K. D.

⁶⁶ Ova tri prijestupa definiraju židovski identitet i stoga se ne smiju počinuti, čak ni po cijenu smrti.

⁶⁷ Vidi: BT *Joma* (Steinsaltz) 82a, 83a, 85a,85b; BT *Ketubot* (Vilnius) 19a, BT *Sanhedrin* (Vilnius) 74a i ŠA Orah Haim 329.

⁶⁸ Vidi: BT *Ketubot* (Vilnius) 19a, BT *Sanhedrin* (Vilnius) 74a; ŠA Orah Haim 329.

Ovdje će se razmotriti samo nekoliko reprezentativnih slučajeva, iako ih, kako je već napomenuto, ima mnogo.⁶⁹ Najpoznatiji slučaj u ovom kontekstu je čin četiri stotine djece. Riječ je o pripovijesti iz vremena uništenja Drugoga Hrama, kada su Rimljani zarobili četiri stotine djevojčica i dječaka te ih odveli na brod da bi služili kao seksualno roblje. Djeca su počinila samoubojstvo skokom u more u nastojanju da izbjegnu takvu sudbinu. O tome Talmud kaže:

»Zbio se događaj u koji je bilo uključeno četiri stotine dječaka i djevojčica koji su zarobljeni za prostituciju. Ta su djeca na vlastiti način osjetila što će se od njih očekivati da čine te su rekla: Ako počinimo samoubojstvo i utopimo se u moru, hoćemo li ući u vječni život u budućem svijetu? Najstarije dijete objasnilo im je redak: 'Reče Gospodin: Iz Bašana ću ih dovesti, dovest ću ih iz dubine mora' (Ps 68,23). 'Iz Bašana ću ih dovesti', tj. iz prostora između zuba [heb. *bein shen* – K. D.] lava i 'dovest ću ih iz dubine mora', odnosi se na one koji se radi Neba utope u moru. Kada su to djevojčice čule, sve su poskakale i pale u more. Iz toga su dječaci izvukli *a fortiori* pouku u vezi svojeg položaja i rekli: ako su se djevojčice, kojima je spolni odnos s muškarcima prirodan, ponijele tako, tada mi, kojima spolni odnos s muškarcima nije prirodan, svakako moramo učiniti isto. I oni su skočili u more. Upravo radi njih i njima sličnih redak kaže: 'Ali zbog tebe ubijaju nas dan za danom i mi smo im k'o ovce za klanje' (Ps 44,23).«⁷⁰

Slična se pripovijest pojavljuje i u midrašu o sedamdeset djevica koje su zatočene u istu svrhu te su odlučile posvetiti ime Božje skokom u more.⁷¹

Sljedeća pripovijest koja opisuje samoubojstvo, a izložena je u Talmudu, pojavljuje se i u raznim drugim rabinskim izvorima, ali u donekle različitim verzijama.⁷² Pripovijest govori o samoubojstvu zbog pokušaja prisile na idolopoklonstvo. Talmud ovako kazuje:

»I Rav Jehuda je rekao: Ovaj redak: 'Ali zbog tebe ubijaju nas dan za danom i mi smo im k'o ovce za klanje' (Ps 44,23), primjenjuje se na ženu i njezinu sedmoricu sinova koji su umrli kao mučenici radi posvete Božjeg imena. Ovako se to zbilo: Prvog ženinog sina doveli su pred cara i rekli mu: Pokloni se idolu. On im je odgovorio: Ne mogu jer u Tori je pisano: 'Ja sam Gospod, Bog tvoj' (Izl 20,2). Odmah su ga izveli van i ubili ga. Zatim su doveli drugoga sina pred cara i njemu naredili: Pokloni se idolu. On im je odgovorio: Ne mogu jer u Tori je pisano: 'Nemoj imati drugih bogova uz mene' (Izl 20,3). I njega su izveli i ubili ga.«⁷³

⁶⁹ Za više o slučajevima samoubojstva u rabinskoj literaturi vidi: Mišna *Semahot* 2, 4-5; BT *Avoda Zara* (Vilnius) 18b; BT *Hulin* (Vilnius) 94a; BT *Berachot* (Steinsaltz) 23a; BT *Ketubot* (Vilnius) 103b; BT *Taanit* (Steinsaltz) 18b, 29a; BT *Baba Batra* (Vilnius) 3b, 10b; BT *Kidušin* (Vilnius) 40a, 81b; JT *Šekalim* 6b, Kilaim 9c; Midraš *Berešit Raba ...* 65,22; *Ester Raba*, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.) 10 poglavlje; *Vajikra Raba* Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.), 19,6; *Kohelet Raba*, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.), 9,10; Midraš *Tehilim* (Buber, Vilnius, 1891.) 11,7.

⁷⁰ BT *Gitin* (Vilnius) 57a; s aram. prev. K. D.

⁷¹ Midraš *Jalkut Šimoni...*, Eha 1, 1017.

⁷² Midraš *Eha Raba*, Jeruzalem, (reprint izdanja iz Vilnusa, 1878.), 1,50; 2 Mak 7,1-6.

⁷³ BT *Gitin* (Vilnius) 57a; s aram. prev. K. D.

Pripovijest se nastavlja i opisuje smrt šestorice braće koji su se odbili pokloniti idolu. Konačno je pred cara doveden najmlađi brat. Nad njim se car sažalio. Nastojeći pronaći način da poštedi dječakov život:

»Car mu je rekao: Bacit ću pred tebe pečat; sagni se i podigni ga kako bi ljudi rekli da si prihvatio kraljevu vlast. Dječak mu na to odgovori: 'Jao tebi, Cezare, ako misliš da ću radi tvoje časti ispuniti tvoju naredbu i to učiniti, onda koliko ću više radi časti Presvetoga, Blagoslovljenog, ispuniti njegovu naredbu.' Dok su ga izvodili na smaknuće, majka im je rekla: 'Dajte mi da ga samo poljubim.' Njemu je rekla: 'Sine, pođi i reci svojem ocu Abrahamu ovako: Jednoga si sina vezao na žrtvenik, a ja sam ih vezala sedmoricu.' Nakon toga, majka se popela na krov, bacila se s njega i umrla. Božanski glas se začuo i rekao: 'Kao radosna majka djece brojne' (Ps 113,9), jer je svoju djecu podigla da budu odani u službi Bogu.«⁷⁴

Smrt sedmorice sinova bila je u skladu s halahičkim naukom o zabranu idolopoklonstva. Ali, legitimnost smrti majke koja se popela na krov i počinila samoubojstvo nije jasna. Da bi se shvatilo razmišljanje mudraca, treba razmotriti opći kontekst pripovijesti o ženi i njezinim sinovima, herojskoj pripovijesti o smrti radi posvećenja Božjeg imena, smrti radi očuvanja židovskog identiteta i opstanka židovske religije. Upravo su stoga mudraci u tu pripovijest uključili i smrt majke. Svoje halahičko objašnjenje podrške ovim samoubojstvima mudraci povezuju s pripoviješću o Hananiji, Mišaelu i Azarji koji su ušli u užarenu peć.⁷⁵ Iako nisu doista bili u opasnosti da počine grijeh idolopoklonstva, naređeno im je da se poklone kipu načinjenu u čast kralja, a ne idolu. Svrha je Hananijina, Mišaelova i Azarjina čina bila da posvete Božje ime pa su se predali smrti i Bog ih je spasio. Dakle, ako postoji mogućnost da će Židov pasti u šake neprijatelja koji će ga mučiti do smrti ili ako postoji opravdan strah da će Židov biti prisiljen na idolopoklonstvo ili počinjenje spolnih prekršaja, halahički je dopušteno počinuti samoubojstvo.⁷⁶ Osim toga, postoje i oni koji su pisali da u takvim slučajevima suicid nije samo halahički dopustiv, nego je upravo i obvezatan.⁷⁷

No, postoji i pripovijest koja potječe također iz vremena uništenja Drugoga Hrama, a koja se izričito suprotstavlja aktivnom samoubojstvu. Riječ je o pripovijesti o ubojstvu rabina Hanine ben Teradiona, jednoga od »desetorice mučenika«.⁷⁸ Talmud ovako o tome piše:

⁷⁴ Isto; s aram. prev. K. D.

⁷⁵ Danijel 3.

⁷⁶ Vidi: Tosafot u BT *Avoda Zara* (Vilnius) 3a 'Šelo Hištahavu Lacelem'; Tosafot u BT *Ketubot* (Vilnius) 33b 'Imale'; Tosafot u BT *Pesahim* (Steinsaltz) 53b 'Ma Rau'.

⁷⁷ Rabenu TAM u Tosafot u BT *Gitin* (Vilnius) 57b.

⁷⁸ Asara Haruge Malkhut – deset mučenika su deseterica vodećih rabina koje je rimska vlast okrutno smaknula u Izraelu jer nisu poštivali naredbe rimske vlasti nego su nastavili proučavati i naučavati Toru. Ova deseterica rabina postali su dio židovske svijesti o suprotstavljanju rimskim naredbama usmjerenima na uništenje judaizma. Vidi: BT *Baba Batra* (Vilnius) 10b; BT *Sota* (Vilnius) 48b; BT *Berahot* (Steinsaltz) 61b; BT *Sanhedrin* (Vilnius) 14a.

»Pronašli su rabina Haninu ben Teradiona kako sjedi i uči Toru te saziva javne skupove s Torom u krilu. Dovedi su ga na suđenje i omotali svitkom Tore te ga okružili gomilama grančica koje su zapalili. Donijeli su i vunu te je namočili u vodu i stavili je na njegovo srce da mu duša ne bi brzo napustila tijelo nego da bi umro polako i u velikim bolovima... Njegovi učenici su ga pitali: Učitelju naš, što vidiš? Rabin Hanina ben Teradion im je odgovorio: Vidim svitak koji gori, ali slova mu se uzdižu u nebo. Rekoše mu: Trebao bi i ti otvoriti usta da bi vatra mogla ući u tebe pa ćeš brzo umrijeti. Rabin Hanina ben Teradion na to im je odgovorio: Bolje je da mi onaj koji mi je dušu dao, tu dušu i uzme. Čovjek se ne smije ozlijediti da bi ubrzao vlastitu smrt. Krvnik mu je rekao: Učitelju moj, ako pojačam plamen i maknem vunu s tvojega srca da bi brže umro i manje patio, hoćeš li me uvesti u život na budućem svijetu? Rabin Hanina ben Teradion odgovorio je krvniku: Hoću. Krvnik mu reče: Zakuni mi se. Rabin Hanina ben Teradion mu se zakune, a krvnik odmah pojača plamen i ukloni vunu s njegova srca, te mu stoga duša brzo napusti tijelo. I krvnik tada skoči u vatru i umre.«⁷⁹

Čini se da se rabin Hanina ben Teradion protivi mogućnosti da osoba sama sebe ozlijedi čak i ako pati te smatra da je pojedincu najstrože zabranjeno učiniti bilo kakvo djelo kojim bi ubrzao svoju smrt, iako je ona već započela mučenjem. No, to nije zabranjeno i drugome koji zna da će osoba zasigurno biti ubijena. Ali, pogleda li se pozornije, čini se da postoji velika razlika između ovoga slučaja i ostalih slučajeva koji su navedeni. U slučaju rabina Hanine, on je već bio uhvaćen i započelo je mučenje njegova tijela pa mu nije bilo dopušteno da ubrza vlastitu smrt za razliku od Šaula i njegovih suradnika, kada je postojao opravdan strah da će pasti u ruke neprijatelja koji će ga mučiti. Osim toga, može se objasniti i da je rabin Hanina, velik pravednik, radi svoje pravednosti otežao samome sebi položaj i zabranio si da učini ono što su činili drugi, zahtijevajući od sebe viši standard ponašanja.

Zaključak

Problematika samoubojstva ne pokreće samo halahičku raspravu nego uključuje i raznovrsna filozofska, moralna, duhovna i ideološka pitanja. Čin samoubojstva kralja Šaula bio je središnji model i izvor nadahnuća halahičkim stručnjacima tijekom povijesti u raspravama o samoubojstvu. Pitanje općeg mentalnog stanja izuzetno je važno kada je riječ o samoubojstvu i u tom se kontekstu pokušalo ovdje istaknuti Šaulovu tešku mentalnu krizu koja je mogla dovesti do samoubojstva.

Neki židovski mudraci vjeruju da Šaul nije smio počinuti samoubojstvo usprkos teškim okolnostima. No, većina mudraca podržava njegov čin te su čak dopuštali počinjenje suicida u posebnim slučajevima, na primjer kada je to jedini način da se izbjegne blasfemija. Osim toga, ako postoji mogućnost da će

⁷⁹ BT *Avoda Zara* (Vilnius) 18a; s aram. prev. K. D.

Židov pasti u šake neprijatelja koji će ga mučiti do smrti ili ako postoji opravdan strah da će Židov biti prisiljen na idolopoklonstvo ili počinjenje spolnih prekršaja, halahički je dopušteno počiniti samoubojstvo. Prema nekim rabinskim autoritetima, u takvim slučajevima suicid nije samo halahički dopustiv nego je upravo i obvezatan.

U ovom se članku nisu obrađivala važna pitanja poput kolektivnoga samoubojstva zelota na Masadi ili samoubojstva u doba užasnoga holokausta. Tim će pitanjima biti posvećen poseban članak, a ovaj je dao nužnu podlogu proučavanju samoubojstva iz perspektive judaizma.

Kotel Dadon*

Suicide in Biblical Texts, in the Talmud and the Rabbinic Literature

Summary

In this article, the author analyzes and discusses the attitude of Judaism to the painful problem of suicide. The article focuses on suicide committed for religious reasons. The first part of the article consists of an introduction, followed by a general review of the attitude of Jewish law sources to suicide and the conceptual basis for the prohibition of suicide. The central part of this article is an analysis of various suicide cases throughout Jewish history, from Biblical times to the Talmudic period, using religious sources, such as the Talmud and the rabbinic literature. Among the cases the author discusses are the biblical case of King Saul's suicide and some cases that have appeared in the Talmud and in rabbinic literature. In his research, the author uses the sources of Jewish law to examine the proper attitudes to these cases and to decide whether such an act can be considered in some cases as source of inspiration. The author uses many sources from rabbinic literature since Talmudic times through the Middle Ages up to modern times. Much of this literature has been translated into Croatian from Hebrew and Aramaic for the first time by the author.

Key words: halacha, suicide, Maimonides, rabbi, Saul, Talmud, Torah.

(na engl. prev. Kotel Dadon)

* Kotel Dadon, PhD, Assoc. Prof., University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chair for Judaic studies; Chief Rabbi, The Bet Israel Jewish Community of Croatia; Address: Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: kdadon@gmail.com.